

Forța de transcendere a cărții din spațiul palpabil, real, în nonspațiul digital, virtual

*Drd. Valentina-Silvia COPÂNDEAN (HAIDUC)
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia*

***Abstract:** The present paper aims to highlight the ways through which a book offers its reader, above teaching and knowledge, a way to transcend both time and space. The purpose of this work is to approach the transcending power of the book and literature. By having the power of periodical regeneration the literature reinvents itself and connects to technology thus stepping from the tangible real space into the intangible virtual non-space. Taking into consideration the fact that this implies an ample research of the writer and the reader's role in the age of digitization, this work proves to be an inventory of privileged topos and establishes a taxonomy of them: spaces an non-spaces, places of perception, of conception, of representation all favorable topos for writing and reading. Moreover, this paper brings into discussion the book perceived as a flight, a dance, a trace and a human being.*

***Keywords:** book, transcendence, space, non-space, knowledge*

„Trăind în strâmbătate și hulă, omul a reușit să se răscumpere și să se depășească; nu clădind numai monumental, în lat și-n sus, legiferând și asuprind, ci născocind, după ce a cântat și zugrăvit, graiul scris și, în sfârșit, Cartea”¹. [Arghezi, 1956: 1] Din vremuri imemorabile, ființa umană înzestrată cu har și-a dovedit menirea creatoare și a adus lumina într-un spațiu dominat de haos. Rolul fiecărui scriitor a fost de a-și însufleți creația lăsând o mică parte din sine între paginile ei pentru a putea ajunge, astfel, în stare pură, la cititorii săi. Cartea este oglinda creatorului ei, o oglindă când concavă, când convexă, în adânciturile sau proeminențele căreia cititorul se autodescoveră, se reculege sau meditează, cufundându-se în lectură. Cartea creează un topos cald, luminos și ocrotitor, devenind ea însăși un asemenea spațiu privilegiat cunoașterii și al învățaturii.

Astăzi, în epoca digitalizării, rolul scriitorului nu a suferit modificări, întrucât scopul său este același: de a-și zămisli creația artistică închinată cititorilor. Numai că, spre deosebire de scriitorii din trecut care își plăsmuiau opera de artă din vârful condeiului scaldat în călimară, scriitorii din epoca digitalizării sunt nevoiți să apeleze la noile tehnologii întru desăvârșirea actului de creație literară: scriitura pe claviatura computerului. Nici rolul cititorului nu s-a schimbat, deoarece în calitate de ființă însetată de lectură și cunoaștere, acesta

are libertatea să se documenteze folosind marea plajă a internetului pentru a descoperi noutățile din domeniul său de interes. În aceste vremuri de cumpănă, când librăriile și-au închis porțile fizice, lăsându-le deschise doar pe cele virtuale, cartea și lectura nu și-au pierdut intensitatea reflectoare, fiindcă scriitorii și cititorii deopotrivă au găsit calea de a ajunge mai aproape unii de ceilalți prin mijloacele asistate de tehnologie. Prin urmare, cartea are o forță nebănuită de transcendere din spațiul palpabil, real în nonspațiul digital, virtual. „*Non-spațiul*” este, de fapt, un concept nou, propus de către antropologul francez Marc Augé, concept ce reunește, în viziunea lui, pe lângă mijloacele de transport și mallurile, chiar și internetul ca loc în care oamenii nu mai interacționează și nu se regăsesc. Orice asemenea spațiu, care, în pofida imensității sale, nu favorizează recuperarea alterității, comuniunea cu celălalt, cunoașterea sau autocunoașterea, este un nonspațiu, un loc aneantizat, supus vidului ontologic. Cum ar putea cartea să transească din spațiul atât de firesc al realului într-un nonspațiu al virtualului? Cum ar putea nonspațiul digital să devină un topos ocrotitor, prielnic lecturii și culturii? Cum ar putea omul „să se răscumpere și să se depășească” și de data acesta? Cartea este singura care reușește să anime și asemenea non-spații, însuflându-le valorile, învățăturile, dansul și zborurile ei.

„Cărțile sunt asemenea unor fluturi. [...] Când deschizi o carte, ea zboară. Și tu odată cu ea, ca și când ai călări pe gâtul cu pene fine al unui fluture uriaș. Dar cartea nu are o singură pereche de aripi, ci sute, ca un semn că ea te poate duce nu doar din floare-n floare în această lume glorioasă, ci în sute de lumi locuite. Unele dintre ele seamănă mult cu cea în care trăim, altele sunt populate de ființe care nu ni se arată decât în vise.

Pe aripile fluturilor noștri de hârtie, [...] citim și zburăm. Căci fluturile nu se urnește de pe frunza lui dacă nu-i inventăm aripile adevărate, care nu sunt de hârtie, nici de cerneală, nici de cuvinte, ci de imagini, atingeri, mirosuri și melodii. Pe toate ni le imaginăm citind. Și atunci înțelegem că zborul, chiar dacă ne duce în lumi îndepărtate, se petrece întotdeauna în noi înșine. Cărțile sunt fluturi cu care zburăm prin propria noastră minte, sub bolta uriașă a țestei noastre.

Niciun aparat de zbor nu te-a dus atât de departe. [...] Citind și zburând, ceea ce e unul și același lucru, nu faci decât să desenezi harta magică a propriului tău suflet. Ai știut că ești atât de complicat? Ai fi bănuț că trăiesc atât de multe lumi în tine?”² [Cărtărescu, 2010: 89-90]

Mircea Cărtărescu sugerează, discret, faptul că indiferent de forma cărții (hârtie cu cerneală sau ecranul computerului), aceasta este predestinată să trezească fantezia cititorului care contemplă cu toate simțurile treze „imaginile, atingerile, mirosurile și melodiile” sale. Lectura este emoție, balsam pentru suflet, desfătare a simțurilor: culoare, vibrație, cântec, și parfum. Esențială este calitatea cărții de a deveni asemenea unui fluture pe ale cărui aripi diafane

cititorul reușește să plutească spre sine însuși, către spațiul său lăuntric în care zac toate simțămintele și spaimele sale. Cartea devine, astfel, un topos ocrotitor, un spațiu compensator care mijlocește atât cunoașterea de sine, cât și contemplația altor lumi. De fapt, cartea îi creează cititorului impresia de libertate într-o lume închisată și secătuită de energie. În plus, cartea devine o „hartă magică a propriului suflet” oferind cititorului limpezimi nebănuite ale lumilor dinăuntru său. Problematika spațiului nu se referă doar la o taxonomie de tipul: spațiu fizic, geografic sau cultural, ci are conotații mult mai profunde. Există *spații ale percepției*, reflectate prin prisma lecturilor pe care cititorul le duce cu sine, *spații ale concepției* – harta (fie ea magică sau strict cartologică) – și *spații ale reprezentării* – pictura (întrucât spațiile sunt așa cum le reprezentăm, nu cum sunt ele în realitate)³.

De exemplu, pictorul suprealist Salvador Dali a reprezentat cartea metamorfozându-se într-o femeie în lucrarea intitulată *Book Transforming Itself into a Nude Woman* (1940). Propensiunea pictorului pentru această metamorfoză nu este întâmplătoare, Dali sugerând astfel cât este de roditoare lectura, dar și cum citită fiind, cartea se însuflește, devenind o ființă vie. Cartea este un depozitar fundamental de cultură, cunoaștere, învățătură, energie, frumusețe și vitalitate. Alegând calea sa, cititorul se transfigurează, la rândul său, într-un om cult, învățat, viu, rodnic și frumos. Ființa feminină întruchipează pe de o parte delicatetea, frumusețea și înțelepciunea, iar pe de altă parte, forța, anduranța și viața însăși, toate aceste atribute fiind transferate cărții: frumoasă, fragilă și plină de înțelepciune, dar și puternică, rezistentă și plină de vitalitate.

Salvador Dali, *Book Transforming Itself into a Nude Woman* (1940)

Gabriel Liiceanu, la rândul său, percepe lectura ca pe un zbor, o adiere ușoară, o plutire lină, o alegere, un dans: „Cărțile aliniate, așteptând, de-a lungul peretelui. Privirea distrată care trece peste ele, fără să se hotărască asupra uneia anume. Apoi mâna care se întinde, care scoate o carte din raft, care o deschide. Dansul poate începe. Dans cu o carte.”⁴ [Liiceanu, 2001: 169]

Ce poate fi mai plăcut decât dansul, această artă care te poartă în pași diafani, asemenea zborului fluturilor cărțărescieni? Având cartea în mână, cititorul dansează prin vaste culturi și lumi deschise orizontului imaginației.

Totuși, scriitorul atrage atenția asupra faptului că astăzi, dansul cu o carte a devenit „*channel surfing*-ul, «zappajul», balansul pe internet, pe scurt, dansul cu un ecran”⁵ [Liiceanu, 2001: 173], dar foarte important: tot un dans. Iar ecranul, dincolo de dimensiunile sale dreptunghiulare, reflectă lumi întregi, care așteaptă să fie cucerite.

O altă scriitoare care resimte întâlnirea cu cartea cu mult patos este Simona Popescu, în viziunea căreia cartea este personificată dobândind certe însușiri omenești. Cartea este feminizată (asemenea cărții-femeie din pictura lui Dali) prin puterea de seducere, prin netezimea, strălucirea și mireasma plăcută simțurilor tactil, vizual și olfactiv:

„Eram într-o vizită. Lume multă, clincheteli, capete de fraze. Nu se lega nimic. Și-atunci am văzut-o. Am simțit parfumul ei de departe. Cu ochiul din ceafă am văzut-o. Iradia cu putere și celelalte o înconjurau ca o cenușă. Aș fi vrut s-o mângâi, să o ating măcar. Știam despre ea atâtea lucruri... Era atât de aproape!

Cu toate simțurile în panică, abia puteam să mă fac că ascult ce-mi spunea bărbatul burtos din fața mea. Încercam s-o ignor, să mă concentrez pe altceva. Rodeam niște sticksuri. Mă gândeam că el trebuie că o atinsese cu degetele lui butucănoase, mângâiase pielea ei lisă, strălucitoare, înmiresmată. Atât de aproape de mine!

Stăteam pe fotoliu cu spatele și o simțeam. Creierul meu se masculinizase. Și tot doar o dorință. Voință. M-am întors brusc și-am întins mâna spre ea. Apoi m-am răzgândit. Știam că tipul nu împrumută niciodată cărți, căci de o carte era vorba. Am fulgerat-o cu privirile, i-am mângâiat titlul plin de promisiuni...”⁶[Popescu, 2011: 54]

Cartea este, mai presus de un obiect oarecare, un suprapersonaj care emană învățătură, cultură și fantezie. Frumusețea ei este contemplată cu toate simțurile la pândă, simpla sa prezență deconcertând privitorul. Cartea este aici asemenea fructului oprit: cu cât pare mai dificil de obținut, cu atât stârnește mai mult pofta de lectură. Însă oricare ar fi forma sa (scriere tipărită, așezată într-o bibliotecă sau un e-book situat într-o bibliotecă virtuală), cartea trebuie să fie percepută la adevărata sa valoare: nu numai „lisă, strălucitoare, înmiresmată”, ci iradiind și fângăduind cititorului aceeași răspândire a luminii și căldurii pe care o emană ea. Mai presus de frumusețea cărții, se remarcă și forța de atracție proiectată asupra unui potențial cititor. Profunzimea lecturii este doar bănuită, însă cât de pregnantă este imaginea sa în fantezia cititorului! Doar cartea are această capacitate de pătrundere până în desigurile lăuntrice ale ființei dornice de lectură, până în întunericul sufletului reușind să-l aducă astfel la lumină.

Aceeași lumină solară o surprinde și Andrei Pleșu în *Jurnalul de la Tescani*. Numai că marele gânditor nu poate să nu se întrebe dacă nu cumva

cartea nu este decât „o urmă” sau „o umbră” a zămislitorului ei, umbră menită să amprenteze cititorul. Ținând seama că umbra se ivește doar datorită poziționării artistului în lumina soarelui, în mod inevitabil, acesta se și molipsește de strălucirea astrului celest, iar umbra sa este partea divină din omul creator, aluzie la mitul faustic: când Faust și-a vândut sufletul lui Mefistofel, cel dintâi și-a pierdut umbra – nemaivând suflet, ființa nu mai are nici umbră.

„Cartea ca urmă – iată igiena scrisului. Lași urme: copii, iubiri, drame, amintiri, scârbe, cărți. Dar a pune cartea ca scop și conținut de viață e tot atât de ridicol cu o lua drept țel oricare din performanțele contingente ale unei existențe. Când nu-ți resimți cărțile drept reziduuri, când le idolatrizezi (și te idolatrizezi pe tine în ele), ele devin, pe nesimțite, cărți-evaziune, cărți-camufraj (pentru infinite demisii și turpitudini), cărți-scuza, cărți-ornament, cărți-carieră, sau biete cărți-salahorie, morminte ale unei hârnicii inerțiale, în care sufletele se îngroapă (uneori candid) într-o vinovată uitare de sine. «Cărturarul», cărturarul în sine, nu e decât hipertrofia unei urme, dilatarea nelegitimă a unei funcțiuni secundare a spiritului. A trăi pentru a scrie cărți e totuna cu a trăi halucinat de propria ta umbră. E fatal să lași o umbră, când stai în soare. Dar decisiv, esențial, obligatoriu este faptul de a asta în soare, de a te mișca liber în lumina lui.”⁷
[Pleșu, 2003: 18-19]

În viziunea lui Andrei Pleșu, cartea nu trebuie să devină un scop în sine, nici o cale a scriitorului de a se idolatriza pe sine între paginile ei, ci o veritabilă urmă a cunoașterii. Cartea nu funcționează doar ca refugiu ori chiar mormânt al scriitorului, ci trebuie să își lase amprenta asupra cititorului, acea umbră solară, luminoasă care favorizează cultura. Deși scriitura poate dobândi caracterul unei evaziuni, cel care scrie confesându-se astfel paginilor scrise, scriitorul nu propovăduiește închisoarea de gând ori „cartea-ornament”, ci, din contră, o adevărată demonstrație a proximității transcendentului și a importanței alterității în receptarea operei de artă. Cărturarul fără cititor își pierde, prin definiție, condiția de făuritor de artă. Este adevărat că scriitorul și receptorul de artă își simt absența unul altuia, însă scrierea și lectura îi aduc împreună pentru o clipă. Aceștia par a fi poziționați față în față în timpul lecturii, parcă se pot privi și își pot adresa întrebările ivite în umbraticul ființei fiecăruia. Urcuș neîncetat, anevoios uneori, lectura poartă semnificația dogmatică a cuvântului grecesc „epektaza” („permanentă mișcare ascendentă către treptele superioare ale harului; progres în virtute și acțiune”⁸[***, 1998, 343]), spre frumos, spre mai bine, spre desăvârșire (urmare a modelului hristic). În acest fel, scriitorul și cititorul se sustrag și curgerii neîntrerupte a timpului, și spațiului care părea să-i fi încorsetat într-o mult prea dureroasă așteptare. Cartea devine atemporală și aspațială.

În concluzie, parafrazându-l pe Kant, am putea spune că timpul și spațiul sunt ceea ce le lăsăm noi să fie. Tocmai de aceea, cartea are puterea de a transcende nu numai spațiul, ci și timpul. Un proverb românesc sugerează faptul că „omul sfințește locul”, dar o carte îl eternizează, îl scoate din zăgazurile firescului și îl proiectează în veșnicie, asigurându-i evadarea din liniaritatea temporală, dar și o posibilă reîntoarcere în sine.

În plus, „îi e totuna unei cărți în ce împrejurări va fi deschisă: într-o bibliotecă, într-o chilie, pe masa de studiu de acasă, în pat, în tramvai, sub un felinar, în tren. Important e să fie citită – și, astfel, să fie mântuită de aparența de simplu obiect rătăcit printre alte obiecte. [...] Ea nu este un obiect, ci un obiect *de citit* și, astfel, singurul *corp spiritual* existent pe lume.”⁹[Liiceanu, 2001: 169] Nu are importanță spațiul sau nonspațiul în care sălășluiește cartea – cu condiția să fie citită, deoarece o carte citită se înalță deasupra lucrurilor, a ființelor și chiar deasupra existenței înseși devenind o aventură menită să îmbogățească zestrea spirituală a cititorului și să îi rămână o ședere de suflet. Spiritualitatea cărții depășește toate granițele lumii și mai ales limitele cunoașterii comune, devenind, mai presus de spațiu al percepției, un spațiu al concepției și reprezentării. Cititorul real sau digital se bucură de taina ei, întrucât lectura este cea care îl transformă inefabil în esența sa umană.

Tot Gabriel Liiceanu îi face cititorului o recomandare: „Să vorbești despre carte ca despre o ființă vie. Altminteri cum ai putea-o iubi?”¹⁰ [Liiceanu, 2001: 173] Prin forța sa de transcendere, cartea nu este numai personificată, ci revigorată, înzestrată, mai presus de gândiri și percepții, de idei și imagini, cu simțiri și cu emoții, devenind o veritabilă ființă îndrăgită, indiferent că ne zâmbește dintre aripile fluturului sau din spatele monitorului, cartea are o putere de pătrundere până dincolo de ființa cititorului și a creatorului ei.

Note

1. Tudor Arghezi, *Cartea*, în *Contemporanul*, nr. 51, 1956, p.1;
2. Mircea Cărtărescu, *A patra inimă*, în volumul *Care-i faza cu cititul?*, București, Editura Arthur, 2010, pp.89-90;
3. Phillip E. Wegner, *Spatial Criticism: Critical Geography, Space, Place And Textuality* in Julian Wolfreys, *Introducing Criticism in the 21st Century*, Edinburgh University Press, 2002, pp.188-201;
4. Gabriel Liiceanu, *Dans cu o carte*, în *Declarație de iubire*, București, Editura Humanitas, p. 169;
5. Gabriel Liiceanu, *Dans cu o carte*, în *Declarație de iubire*, București, Editura Humanitas, p. 173;
6. Simona Popescu, *Exuvii*, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 54;
7. Andrei Pleșu, *Jurnalul de la Tescani*, București, Editura Humanitas, 2003, pp.18-19;
8. *** *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic, 1998, p. 343;
9. Gabriel Liiceanu, *Dans cu o carte*, în *Declarație de iubire*, București, Editura Humanitas, p. 169;
10. Gabriel Liiceanu, *Dans cu o carte*, în *Declarație de iubire*, București, Editura Humanitas, p. 173.

Referințe bibliografice:

*** *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic, 1998

Arghezi, Tudor, *Cartea*, în *Contemporanul*, nr. 51, 1956;

Augé, Marc, *Non-Lieux, introduction à une anthropologie de la surmodernité*, Paris, Le Seuil, 1992;

Cărtărescu, Mircea, *A patra inimă*, în volumul *Care-i faza cu cititul?*, București, Editura Arthur, 2010;

Liiceanu, Gabriel, *Dans cu o carte*, în *Declarație de iubire*, București, Editura Humanitas, 2001

Pleșu, Andrei, *Jurnalul de la Tescani*, București, Editura Humanitas, 2003;

Popescu, Simona, *Exuvii*, Iași, Editura Polirom,

Wegner, Phillip E., *Spatial Criticism: Critical Geography, Space, Place And Textuality* in Julian Wolfreys, *Introducing Criticism in the 21st Century*, Edinburgh University Press, 2002, pp.188-201;

<https://www.wikiart.org/en/salvador-dali/book-transforming-itself-into-a-nude-woman>, accesat în 30.11.2020.